

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 01.04.2022
Published /Yayınlanma 30.06.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Yılmaz, E. (2022). 1990'lı yıllarda Türkiye'nin demografik yapısında öne çıkan bazı özellikler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(84), 1266-1271.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3114>

Doç. Dr. Ensar YILMAZ
ORCID: 0000-0002-3594-7312

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi/ Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul/ TÜRKİYE

1990'LI YILLARDATÜRKİYE'NİN DEMOGRAFİK YAPISINDA ÖNE ÇIKAN BAZI ÖZELLİKLER

SOME CHARACTERISTICS COMING TO THE FORE IN THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF TURKEY IN THE 1990s

Issue/Sayı: 84

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

1990-1994 yıllarında nüfus politikaları açısından nitelikli ve sağlıklı yaşam ilkeleri öne çıkarılarak kentleşme hızının geriletilmesi gerektiği değerlendirilmiştir. 1996-2000 yılları arasında ise, bir yandan, nüfusu bir milyonu geçen kentlere yönelik içgöç hareketinin yavaşlatılması öngörülmüşken; öte yandan, kent estetiği ve sanat etkinliklerinin de altı çizilmiştir. Söz konusu dönemde nüfus artış hızı ülke genelinde aynı oranda meydana gelmemiş; batı ve özellikle kıyı kesimlerinde çoğalırken, doğuda azalmış, bu da nüfus dağılımındaki karşıtlıkları artırmıştır. Kent ve kasabalarda artarak devam eden nüfus artışı, ülke nüfusunun 2/3'ünün kentsel yerleşimlerde yaşamaya başlamasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye'deki kent nüfusu açısından en kayda değer gelişme, 20. yüzyılın son 10 yılında ortaya çıkan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki olaylardır. Söz konusu coğrafyalarda gerçekleşen terör hareketlerinin sosyal ve ekonomik sonuçları olmuş; bölge insanının kırlardan kopmasına ek olarak göç nedeniyle kent ve kasabalarının kontrolsüz bir biçimde büyümesine, bu da benzeri görülmemiş düzeyde şehir ve şehircilik problemlerine yol açmıştır. 1990-1994 yılları arasında Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyiyle örtüşmeyen yüksek bebek ölüm oranlarının aşağı çekilmesi noktasında alınacak önlemler belirlenirken aile planlaması ile ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi ve bu hizmetten yararlanamayan kesimlere öncelik verilmesinin yanı sıra, aynı zamanda bu hizmetlerin erişilebilir olması ve sürekliliğinin sağlanması da öngörülmüştür. Diğer yandan 1996-2000 döneminde hızlı nüfus artışının ekonomik gelişmeye ket vurduğu, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerilediği, milli gelirden alınan payı düşürerek bireysel refahı gölgelediği ifade edilmiş; eğitim, sağlık, altyapı ve konut gibi temel gereksinimleri de fazlaştırdığı belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Göç, Kentleşme, Demografik Yapı.

ABSTRACT

It was considered that the rate of urbanization should be reduced by emphasizing the principles of qualified and healthy life in terms of population policies in the 1990-1994 period. On the one hand, it was envisaged between 1996 and 2000 to slow down the internal migration movement towards cities with a population of more than one million, on the other hand, urban aesthetics and art activities were also emphasized. In this period, the population growth rate did not occur at the same rate throughout the country, although it increased in the west and especially in the coastal areas, it decreased in the east increasing the contrasts in the population distribution. The increasing population growth in cities and towns resulted in 2/3 of the country's population living in urban settlements. The most significant development in terms of the urban population in Turkey was the events in Eastern and Southeastern Anatolia emerging in the last decade of the 20th century. Terrorist movements in these geographical areas had social and economic consequences as well as the detachment of the people of the region from the countryside, the uncontrolled growth of cities and towns with the migration caused unprecedented urbanism problems. When the measures were planned to be taken to reduce the high infant mortality rates that did not match the social and economic development level of Turkey between 1990-1994, increasing the quality of family planning and maternal and child health services and giving priority to those who could not benefit from these services as well as ensuring that these services are accessible and sustainable. On the other hand, it was reported that rapid population growth hindered economic development in the 1996-2000 period regressing sustainable development targets, shadowing individual welfare by reducing the share of national income, and increasing the basic needs such as education, health, infrastructure, and housing.

Keywords: Population, Migration, Urbanization, Demographic Structure.

1. GİRİŞ

Demografi, gelecekteki dünyada daha güçlü bir pozisyon almak isteyen uluslar için temel bir başvuru kılavuzudur. Geleceğe yönelik belirlenecek hedeflerde nüfus perspektifleri büyük bir öneme sahiptir. Bir ulusta insanın refahı için iki anahtar kelimedenden biri nüfusa, diğeri demografidir ve bu kavramlar, merkezine toplumun en dinamik unsuru olan insanı alır (akt. Tutar, 2021, s.136).

Yerküredeki sınırlı doğal kaynakların paylaşımında ve çevre konularında birtakım sorunların meydana gelmesinde sorunlara sebep olan nüfus, öte yandan ülkelerin devamlılığını sağlama açısından temel bir öneme sahiptir. Ulusların varlığını sürdürebilmelerinin yolu ise, nüfus miktarlarından ve niteliklerinden geçmektedir. Dolayısıyla, bu doğrultuda değişik yöntem ve aralıkta nüfus sayımı ve tespitleri gerçekleştiren tüm ülkeler, buna ilişkin verilerini sürekli olarak güncellerler (Dizbay, 2007, s.1).

Tarih boyunca nüfus meselesi ülkeler nezdinde sosyal, iktisadi, askeri ve siyasi olarak her zaman hayati bir önem arz etmiştir. Toplumların sosyal, siyasi ve iktisadi meseleleri kavrayabilmesi ve çözümler üretebilmesi, içinde yaşadığı ülkenin nüfus yapısını ve özelliklerini en iyi biçimiyle tanımasına bağlıdır (Altın, 2013, s.1). Bir ülkenin dinamiğini anlamak, o ülkenin nüfusunun incelenmesiyle mümkündür; bir başka deyişle, nüfus yapısı o ülkenin istikrarı, gelişimi, dönüşümü veya gerilemesine ilişkin veriler sunmaktadır (Altın, 2013, s.5).

1990'lı yıllar Türkiye'de siyasal, sosyal, ekonomik alanlarda keskin değişimlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Siyasal olarak tek partinin iktidarının sona erdiği koalisyon dönemlerine girilmiş, iktisadi alanda ekonomik krizlerle karşılaşmıştır. Diğer yandan 20. yüzyılın son 10 yılında ortaya çıkan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki olaylar söz konusu coğrafyalarda gerçekleşen terör hareketlerinin bölge insanının kırlardan kopmasına ek olarak göç nedeniyle kent ve kasabalarının kontrolsüz bir biçimde büyümesine, bu da benzeri görülmemiş düzeyde şehir ve şehircilik problemlerine yol açmıştır (Özgür, 2003, s.48-49).

2. 1990'LI YILLARDA TÜRKİYE'DE İÇGÖÇ ve KENTLEŞME

Bir yönüyle kırsaldan aldığı göçlerle büyüyüp kalabalıklaşma olarak tanımlanan kentleşme kavramı, bir başka yönüyle de kent sayılarındaki artıştan kentte yaşayan nüfus oranının çoğalmasına ve kent alanındaki örgütlenme, uzmanlaşma ve insanlar arası ilişkilerdeki dönüşüme değin bir dizi gelişmeye işaret eder (Adıgüzel, 2016, s.50).

Batılı ülkelerde sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan kentleşme olgusu, ülkemizde benzer aşamalardan geçmese de, süreç içerisinde göç hareketlerinin ekonomik etkenler ve iş bulma kaygıları nedeniyle itici gücünü meydana getirmiştir. İçgöç hareketine ivme kazandıran diğer nedenler arasında ise; tarım alanındaki makineleşmeyle ortaya çıkan işsizlik, siyasi ve sosyo-psikolojik nedenler, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi gibi durumlar yer almaktadır (Adıgüzel, 2016, s.36).

Ne var ki bir süre sonra göçlerin yapısı da değişime uğrayarak farklı bir sosyal hareketliliği ortaya çıkarmış; artık köyden kente değil, yaşadığı kentten başka bir kente göç veya kent içinde göç gibi bir süreci başlatmıştır. Türkiye'de 1995-2000 yıllarını kapsayan dönemde, nüfusun yüzde 11'ine tekabül eden 6,7 milyon kişinin iller arasında göç ettiği görülürken bunda tayin, eğitim, iş bulma ve evlilik gibi nedenler belirleyici olmuştur (akt. Adıgüzel, 2016, s.44).

Ülkemizde kentleşme bakımından 90'lı yıllarda üç önemli gelişme hayata geçirilmiştir. İlki, Toplu Konut İdaresinin kurulmasıdır; ikincisi, İmar İskân Bakanlığının kaldırılmasıdır; üçüncüsü ise 1983-1984 yılında çıkarılan yasalarla belediye kaynaklarının hatırı sayılır ölçüde artırılması, denetimde merkezi yönetimin etkisinin bir ölçüde azaltılması ve imar planı yapımı ve onayına ilişkin yetkilerin belediyelere devredilmesidir. 3030 sayılı yasa ile İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerin "Büyükşehir" statüsü kazanması da yine aynı dönemdir. Ancak bu dönemin kentleşme sürecini belirleyen en önemli adımı, merkezi yönetimin mahalli idareler üzerindeki denetiminin azaltılmasıdır. Öyle ki, o güne değin kent yaşamını merkezden alınan kararlar belirlerken, o günden sonra merkezi politikalar kent yaşamından hareketle şekillendirilmiştir (akt. Yılmaz ve Çitçi, 2011, s.262).

1990'lı yıllarda kentleşme sürecine katkı sağlayan bir başka önemli gelişme de Türkiye'nin değişik yerlerinde yeni üniversitelerin kurulmasıdır. 1992 yılında 23 yeni üniversite açılmış, bunların her geçen yıl büyümesine paralel olarak da kimi illerimizde hızlı bir kentleşme süreci gerçekleşmiştir. Sözelimi Muğla, Çanakkale, Afyon ve Isparta gibi şehirler bu sürecin en belirgin örnekleridir (Işık, 2005, s.58-59).

1985 yılı itibariyle doğu ve güneydoğu illerinde görülen yüksek nüfus artışının en önemli nedeni ise özellikle 1990 sonrası yükselişe geçmeye başlayan ve dönem dönem de dozajını artıran terör hareketleridir. Kırsal yerleşimlerde güvenliği sağlanamamasına neden olan terör olayları bölgedeki temel ekonomik faaliyetlere ket vurmuş, kırsal yaşamı derinden etkileyerek hayatı daha da katlanılmaz kılmıştır. Ekonomik faaliyetlerin yürütülemediği ve can güvenliğinin olmadığı bir ortamda, bilhassa kır nüfusu ve bölge halkı, yer yer büyük kitleler halinde daha güvenli kentlere doğru geçiş yapmıştır. Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin Kasım 1997 verilerine göre 905 köy ve 2523 mezra boşaltılmış ve buralardan 450.000 civarında bir nüfus göç etmiştir. Bu veriler bize, o yıllarda bölge kırsalından ayrılan ciddi bir nüfusun varlığına işaret etmektedir. Kırsalda meydana gelen terör hareketinin ardından yaşanan göçler genellikle bölgedeki il merkezlerine yönelik olurken, bazı ilçeler de bu olumsuzluklardan payını almıştır (Işık, 2005, s.66). Bir başka deyişle, bölge şehirlerinin nüfuslarını 10-15 yıl gibi kısa bir sürede iki-üç katına çıkararak bu göçler; aynı zamanda Adana, Mersin, İzmir, Antalya, İstanbul ve diğer büyükşehirlerle gitme hazırlığı içinde olan büyük bir göç kitlesini de oluşturmuştur. Doğaldır ki terör olaylarının neden olduğu göç hareketi, sadece bölgeyle sınırla kalmamış, yurdumuzun öteki bölgelerindeki kentleşme hareketlerini de doğrudan belirlemiştir. Günümüzde belli başlı büyükşehirlerimizde hız kazanan kaçak yapılaşma ve yasadışı kimi olayların sayısındaki büyük artış, bölgedeki göçün büyükşehirlerle sirayet etmesi olarak da yorumlanabilir. Böylesi bir süreç, ülkemizdeki kentsel nüfusun artışında, geleneksel bölge ve merkezlerine yenilerini dahil etmesi bir yana, kentleşme nedenlerinin daha önce tanık olmadığımız bir türüne, “terör kaynaklı kentleşme” olgusuna yol açmıştır (Işık, 2005, s.66).

Ulaşım ve haberleşme teknolojilerinin 1980’li yıllarla birlikte her geçen gün gelişme göstermesi, göç hızındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Öte yandan, kentler arasındaki sosyoekonomik farklılıklar belirginleştiği 1980’li yıllar, kentten kente göçü önceki dönemlere kıyasla artırırken, kırdan-kente göçte de önceki dönemlere oranla gerileme yaşanmıştır. 1985-1990 yılları arasında kapsayan dönemde kırdan kente yönelik göçlerin azalması ise mekik göçlerine bağlanmaktadır (Güç, 2017, s.47).

3. 1990’LI YILLARDA NÜFUS POLİTİKALARI

Nüfus politikası, genel hatlarıyla, devlet yönetiminin, nüfus meselelerine koşut bir biçimde belirli bir zaman ve mekân bağlamında aldığı iktisadi, sosyal, siyasal, coğrafi ve hukuki nitelikler taşıyan kararlarının, doğrudan veya dolaylı tedbir ve uygulamalarını yaşama geçirmesi olarak tanımlanmaktadır (Can, 2021, s.47).

Şüphesiz ki tüm devletlerin en önemli amacı, varlığını devam ettirebilmektir ve bunu da ancak kendisini meydana getiren öğelerin başında gelen, nüfusunun varlığını sürdürebilmesiyle başarabilir. Bu noktada devletler, savunma ve eğitim politikalarının yanı sıra iktisadi ve sosyal kalkınmayı sağlayacak bir perspektif doğrultusunda nüfus politikaları da oluşturur (akt. Can, 2021, s.47).

Nüfus politikalarının temelinde genel hatlarıyla nüfusu kontrol altında tutma isteği olsa da yine de ülkelerin tarihsel süreçte edindikleri konum ve alanlardaki yayılma stratejilerine göre değişiklik arz etmektedir. Bu süreçte “Doğumdan ölüme, göçlerden birtakım rekreatif olaylara kadar insanların sürekli değişen, azalıp çoğalan sayıları gibi, dağılımları da farklılık göstermektedir.” (akt. Doğan, 2011: 294). Tarihteki bu değişimlerde ülkeler açısından başlıca iki mesele uzun süre savunma ve beslenme olmuş, bu nedenle fazla nüfusa sahip olmanın avantajına inanılmıştır. O dönemde ülkelerin nüfus politikalarını belirleyen temel etkenler arasında; savaşlar, salgın hastalıklar, sanayi faaliyetlerinin yok denecek kadar azlığı ve tarımsal faaliyetlerdeki insan gücü gereksinimiydi (Doğan, 2011, s.294).

Ülkemizde, 1961 Anayasası’nda “Sosyal ve Ekonomik Hükümler” başlığı altında kalkınma planlarının hazırlanması yönünde karar alınmış; kamu hizmetlerinin yürütülmesi noktasındaki planlama anayasal zorunluluk haline getirilmiştir. 30 Eylül 1960 yılında Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) kurulması da Türkiye’de yeni bir dönemi başlatmış; “Planlı Dönem” olarak adlandırılan 1964 yılından günümüze, 11 farklı dönemi kapsayan Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanarak hayata geçirilmiştir (akt. Gökburun, 2020, s.9). Dikkat çekici bir başka nokta da planlı dönemlerde, kalkınma planlarına koşut olarak nüfus politikasının yasallaşması olmuştur (Doğan, 2011, s.301).

12 Eylül askeri darbesinin ardından genel seçimlerle iktidara gelen hükümetin yeni bir yaklaşımla hazırladığı V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989 yılları arasında uygulanmıştır. Nüfus Politikasında ise hâkim görüş olarak aile sağlığına yönelik önlemlerin artırılması ve güçlendirilmesi muhafaza edilirken, bilhassa nüfusun niteliğinin yükseltilmesi fikri öne çıkarılmıştır (Gökburun, 2020,

s.10). Önceki çalışmaların olumlu neticeler vermesiyle yıllık nüfus artış hızı Türkiye’de 1985-1990 devresinde gerilemeye başlamış; aile sağlığı hususunda ise yine tedbirlerin artırılması ve güçlendirilmesi fikri benimsenmiştir. Bir önceki döneme nazaran sosyoekonomik olarak nüfusun demografik yapısında sınırlı bir gelişme izlense de ana hedefin nüfusun niteliğinin artırılması olduğu kaydedilmiştir. Ne var ki söz konusu dönemde bu politikalar yurt geneline yayılamamış, kırsal alandaki sorunlarda en küçük bir değişiklik olmamıştır (Doğan, 2011, s.302).

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1990-1994 yıllarını kapsayan dönemde uygulanmış; nüfus artışının sosyal gelişmeyi olumsuz yönde etkilediği belirtilen planda, artış hızının geriletmesine yönelik program ve politikaların daha etkin bir biçimde hayata geçirilmesi hedeflenmiş, “aile planlaması” yeniden gündeme getirilmiştir. Bir diğer önemli gelişme de, nüfus yapısında gerçekleşen değişikliklerin izlenebilmesi için doğumların yurt çapında kaydının tutulmaya başlanması olmuştur. Bununla birlikte planda, bebek ölüm oranlarının geriletmesine de öncelik verilmiştir (Gökburun, 2020, s.10).

Hızlı nüfus artışının olumsuz sonuçlarının bir kez daha vurgulandığı 1996-2000 tarihleri arasındaki VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da, bu sürecin ekonomik gelişmeye ket vurduğu, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini geriletmediği, milli gelirden alınan payı düşürerek bireysel refahı gölgelediği belirtilirken; eğitim, sağlık, altyapı ve konut gibi temel gereksinimleri de fazlaştırdığı ifade edilmiştir (Doğan, 2011, s.302). Ülke nüfusundaki hızlı artışın önemli bir mesele olduğunun kaydedildiği planda, aile planlaması hizmetlerinin toplumun bütün kesimlerine ulaştırılarak genişletilmesi zorunluluğunun altı çizilmiştir (akt. Gökburun, 2020, s.10). Bu dönemde, nüfus artış hızını düşürmek için plandaki hedeflere uygun bir biçimde çok sayıda yönetmeliğin yayımlandığını görüyoruz. Sözelimi, 1997 yılında Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması (AÇSAP) Merkezi’nin hayata geçirilmesi (akt. Gökburun, 2020, s.10); hastanelerde aile planlaması kliniklerinin kurulması; doğum hizmeti veren hastaneler ve doğumevlerinde gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılmaya başlanması ve doğumların ardından doğum kontrol uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi çalışmalar bu dönemin adımlarıdır. Yine aynı dönemde, “Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması Ulusal Faaliyet Planı” da 1998 yılında hazırlanmış ve faaliyete geçirilmiştir (akt. Gökburun, 2020, s.11). Ana yapısal değişim projeleri kısmında ise bireysel refahı daha hızlı artırabilmenin yolunun nüfus artış hızını geriletmekten geçtiği vurgulanmış, kalkınma hedeflerine uygun bir nüfus yapısı yaratmanın önemine değinilmiştir (Doğan, 2011, s.302). Nüfus artış hızını düşürme doğrultusundaki çalışmalar, 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı sürecine değin nüfus politikalarının en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur (akt. Can, 2021, s.55).

4. NÜFUS SAYIM SONUÇLARINDA ÖNE ÇIKAN BAZI HUSUSLAR

1990 yılında 56.473.035 kişi olan ülke nüfusunun, 2000 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonuçlarına bakıldığında 67.803.927 kişiye çıktığı görülmüştür. 1985-1990 yıllarını kapsayan dönemden bu yana gerileme eğilimi gösteren Türkiye nüfusu, 1990 yılından sonra binde 20’nin altına düşerek farklı bir seyir içine girmiştir. Nüfus artış oranının 1990-1997 arası devrede yıllık ortalamasının binde 15,1 olduğunu, 1990-2000 yıllarını içeren 10 yıllık dönemde de binde 18,3 olarak kayıtlara geçtiğini biliyoruz. Bu veriler bize, 1955-1960 devresinde binde 28,5’lik oranıyla en yüksek yıllık artış hızına ulaşan ülkemizde, nüfus artış hızının gerilediğini göstermektedir (Özgür, 2003, s.44).

Türkiye’de 1990 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı verilerine göre 33.326.051 olan kent nüfusunun, 1997 yılındaki sayım sonuçlarında 40.882.357’ye ulaştığı; öte yandan, yine 1990 yılındaki nüfus sayımı sonuçlarına göre 23.146.684 olan köy nüfusunun ise 1997 yılında yapılan sayımda 21.983.217’ye indiği görülmüştür (Köksal, 2000, s.216). 1990 yılındaki kır-kent oranını incelediğimizde de kent oranının yüzde 59,01, kır oranının ise yüzde 40,99 olduğunu görmekteyiz. Kent kapsamına giren yerleşim birimlerinin toplam nüfusa oranı 2000 yılına gelindiğinde ise yükselişini sürdürerek yüzde 64,0’a çıkmış, kır oranı ise yüzde 35,10’a gerilemiştir (akt. Sağlam, 2006, s.37-38).

Kaba doğum hızının yüzde 32,8 olduğu 1980-1985 arası yıllarda, kaba ölüm hızı yüzde 10,3 olurken, nüfus artış hızı da yüzde 22,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu verilerin 1995-2000 yılları arasında değişiklik göstermiş; kaba doğum hızı yüzde 22,8’e, kaba ölüm hızı yüzde 6,9’a, nüfus artış hızı da yüzde 15,9’a düşmüştür (Can, 2021, s.89).

Doğurganlık hızının son kırk yılda düşme eğilimi gösterdiği Türkiye’de, 1960’ların ilk yıllarından 1980’lerin ortalarına değin geçen zaman diliminde bu oran yarı yarıya inmiş, 1990’lı yıllarda ise bir durağanlık sürecine girmiştir (Başkaya ve Ökılıç, 2017, s.411).

Ancak yine de 1990 yılının toplam doğurganlık hızında, bir önceki döneme kıyasla düşme eğilimi söz konusudur. Toplam doğurganlık hızının yüzde 3.12 olduğu bu dönemde; 17 ildeki doğurganlık hızı yüzde 1.31-2.19 arasındayken, 15 ilde ise yüzde 2.19-2.48 arasında gerçekleşmiştir. Diğer illerde ise değerlerin giderek arttığı görülmektedir: 16 ilde doğurganlık hızı yüzde 2.49-2.91 arası, 20 ilde yüzde 2.91-4.36 arası ve 13 ilde de yüzde 4.36-7.41 arasında olduğu tespit edilmiştir. Sözü edilen süreçte, Hakkâri yüzde 7.41’lik bir oran ile toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu il olarak kayıtlara geçerken, Bartın ise yüzde 1.31’lik oranıyla en düşük il olmuştur. İki uç nokta arasında yüzde 6,1 gibi büyük bir fark bulunmaktadır ve sadece bu veri bile bize, bölgeler arasındaki farkın ne denli büyük olduğunu göstermektedir (Başkaya ve Özkılıç, 2017, s.412).

Önceki dönemlere göre 2000 yılı, toplam doğurganlık hızı dağılımının ciddi değişimlere maruz kaldığı yıl olmuş; bu süreçte uç değerler arasındaki fark 1980 yılına kıyasla yüzde 3,8’den yüzde 5,2’ye ulaşmıştır. Yurt genelinde düşüşe geçen toplam doğurganlık hızı da yine 2000 yılında Ege, Akdeniz, Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki şehirlerde yüzde 3,0’ın altına kadar gerilese de batıdan doğuya –ve bilhassa güneydoğuya– doğru gidildikçe artış kaydetmiştir (Başkaya ve Özkılıç, 2017, s.413).

Nüfusun yükselmesi ya da gerilemesine yol açan bir başka etken de ölüm oranlarındaki değişimlerdir. Sağlık alanında iyileştirmelerin yapıldığı Türkiye’de, salgın hastalıkların önlenmesiyle birlikte anne ve bebek ölümlerinin önüne geçilmiş, kaba ölüm hızları geriletilmiştir. Sözelimi, ülkede 1960-1965 arasında yüzde 15,3 olan ölüm hızı, 2018 yılında yüzde 5,2’ye kadar indirilmiş; yine söz konusu dönemde yüzde 20,8 olan bebek ölüm hızları da 2018 yılında yüzde 9,3’e kadar geriletilmiştir. Ayrıca, ortalama yaşam süresi de yükselmiştir; örneğin 1970 yılında, kadınlarda 57, erkeklerde 53 (ortalama 55) olan yaşam süresi, 2017 yılında ortalama 78’e çıkmıştır (Sertkaya Doğan ve Bostan, 2019, s.70).

5. SONUÇ

Ülkelerin ekonomik açıdan kalkınması ve modern dünyada yerini alabilmesinin yolu, bazı planlamalar ve yatırımlar yapmasından geçmektedir. Ülke nüfusunu oluşturan değişik yaş gruplarının, cinsiyetlerinin bilinmesinin yanı sıra, istekleri, ihtiyaçları ve kabiliyetleri tespit edilmeli ki planlamalar yapılabilir. Bir başka deyişle, bir nüfusun geçmişine ilişkin mevcut nüfus bilgilerini saptamadan, gelecekteki gereksinimlerini karşılamak ve kalkınma planları yapmak imkânsızdır (akt. Aydoğan ve Çoban, 2016, s.122).

Bu nedenle 1980 yılında ve sonraki süreçlerde hazırlanan kalkınma planlarında göç ve kentleşme olguları çok önemli bir yer tutmuştur. Sözelimi, 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kentleşme; ekonomik kalkınmanın ve sanayileşmenin doğrudan ve mutlak sonucu olarak tanımlanmış, bu sürecin en iyi biçimiyle yönetilmesine vurgu yapılmıştır. 1990-1994 yıllarını içeren Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da nitelikli ve sağlıklı yaşam ilkeleri öne çıkarılarak kentleşme hızının geriletilmesi gerektiği değerlendirilmiştir. 1996-2000 yılları arasındaki Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise bir yandan nüfusu bir milyonu geçen kentlere yönelik içgöç hareketinin yavaşlatılması öngörülürken öte yandan kent estetiği ve sanat etkinliklerinin de altı çizilmiştir (akt. Güç, 2017, s.48).

Söz konusu dönemde nüfus artış hızı da ülke genelinde aynı oranda meydana gelmemiş; batı ve özellikle kıyı kesimlerinde çoğalırken, doğuda azalmış, bu da nüfus dağılımındaki karşıtlıkları artırmıştır. Nüfus artışında görülen bölgesel farklılıklar da bir başka önemli mesele olmuş; 1990-2000 yılları arasında, kırsaldaki alabildiğine sınırlı düzeyde gerçekleşen nüfus artışına ek olarak; Karadeniz, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki şehirlerin büyük bölümünde, öteki bölgelerin de bazı şehirlerinde, ciddi derecede kırsal boşalma yaşanmıştır (Özgür, 2003, s.48). Kent ve kasabalarda artarak devam eden nüfus artışı, ülke nüfusunun 2/3’ünün kentsel yerleşimlerde yaşamaya başlamasıyla sonuçlanmıştır.

1990-1994 yılları arasında kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyiyle örtüşmeyen yüksek bebek ölüm oranlarının aşağı çekilmesi noktasında alınacak önlemler belirlenirken 1996-2000 dönemini kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise açıkça, hızlı nüfus artışının ekonomik gelişmeye ket vurduğu, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerilediği, milli gelirden alınan payı düşürerek bireysel refahı gölgelediği ifade

edilmiş; eğitim, sağlık, altyapı ve konut gibi temel gereksinimleri de fazlaştırdığı belirtilmiştir. Öte yandan, aile planlaması ile ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi ve bu hizmetten yararlanamayan kesimlere öncelik verilmesinin yanı sıra, aynı zamanda bu hizmetlerin erişilebilir olması ve sürekliliğinin sağlanması da öngörülmüştür (akt. Can, 2021, s.57).

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Altın, O. (2013). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de demografik yapı, gelişim ve izlenen politikalar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- Aydoğan, E. ve Çoban, E. (2016). Türkiye’de nüfus sayımları ve uygulanan nüfus Politikaları. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 113-126.
- Başkaya, Z. ve Özkılıç, F. (2017). Türkiye’de doğurganlıkta meydana gelen değişimler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 411-425.
- Can, B. (2021). *Demografik fırsat penceresi açısından Türkiye’nin nüfus politikaları ve nüfuslanma süreci*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Dizbay, B. (2007). *Türkiye nüfusunun yaş yapısı 1990-2000 yılları karşılaştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, M. (2011). Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 293-307.
- Gökburun, İ. (2020). Türkiye’nin demografik dönüşüm sürecinde nüfus politikalarının Rolü. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 4(Coğrafya Özel Sayı), 1-15.
- Güç, E. (2017). *Türkiye’de göç ve kentleşme: İzmir Egekent-2 toplu konut uygulaması örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 57-71.
- Köksal, A. (2000). Türkiye 1997 genel nüfus sayımı sonuçları hakkında Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Dil v Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(1-2), 213-218.
- Özgür, E. M. (2003). XXI. Yüzyılın başında Türkiye nüfusu. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 43-53
- Sağlam, S. (2006). Türkiye’de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, 5(5), 33-44
- Sertkaya Doğan, Ö. ve Bostan, H. (2019). Türkiye’nin demografik dönüşümü ve nüfus projeksiyonlarına göre fırsatlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 61-90
- Tutar, K. (2021). Osmanlı devletinden günümüze Türkiye demografisi ve nüfus politikaları: Tarihsel bir perspektif. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 135-147
- Yılmaz, E. ve Çitçi, S. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye’de kentleşme dönemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252-267.